

Heinz Rölleke

Wuppertal

## NOV POGLED NA »OTROŠKE IN HIŠNE PRAVLJICE« BRATOV GRIMM\*

Dejansko največji bestseller vseh časov — namreč Grimmove pravljice — se razlikuje od vseh drugih klasikov v nemški literaturi po tem, da so njegove postavke, zgodovina nastanka, prostor učinkovanja in predvsem intence vse do danes premalo raziskane in še manj znane. Eden od razlogov za to je, da se nam reči, fenomeni, ki so nam od nekdaj blizu, redko zazdijo vprašljivi [frag-würdig — se nam o njih ne zdi potrebno vpraševati; op. prev.] — in Grimmove pravljice so samoumeven del duhovnega gospodinjstva skoraj vsakega nemško govorečega človeka. Na drugi strani se raziskovanju in prikazu navedenih problemov postavljajo zahtevne metodične in stvarne težave.

**Metodične:** Grimmove pravljice ne reprezentirajo — kot sicer literarne umetnine — intence **enega** avtorja, temveč nadvse razhajajoče se intence dveh poustvarjajočih zbiralcev in obdelovalcev in približno štirideset različnih prinesnikov, trideset različnih natisnjenih ali rokopisnih virov iz šestih stoletij in skoraj vseh nemških jezikovnih področij.

**Stvarne:** resno in izčrpno filološko raziskavo Grimmovih pravljič bi moralo sestavljati nekako dvesto štirideset posameznih monografij — toliko besedil spada v zgodovino tiskanja in uspešnosti tega dela: dvesto enajst besedil v *Ausgabe letzter Hand* (1857), približno trideset besedil, ki so bila v zgodovini tiskanja izločena; dodati pa moramo še številne vzporedne različice, ki sta jih brata Grimm posredovala v znanstvenih opombah. Pri vsaki od teh pravljič bi morali prikazati

---

\* Obnovitev predavanja, katerega oblika je zavestno ohranjena.

Temu avtorjevemu pojasnilu morava dodati še naslednje:

Prispevek je z dovoljenjem avtorja, dr. Heinza Röllekeja, profesorja na *Bergische Universität-Gesamthochschule Wuppertal*, preveden iz revije *Diskussion Deutsch. Zeitschrift für Deutschlehrer aller Schulformen in Ausbildung und Praxis*, številka 91/oktober—november 1986 (tematska številka o pravljičah bratov Grimm). Objavljen je na straneh 458 do 464.

Z Röllekejevim prispevkom nadaljujeva serijo prevodov, s katerimi predstavljava sodobne interpretacije pravljič. V reviji *Otrok in knjiga* 23-24/1986 je na strani 25 objavljen popis prevodov in prispevkov, ki tvorijo serijo. Dodati mu je treba še prispevek »Klasično« delo, ki je izšel v mariborskem dnevniku *Večer* v sredo, 15. maja 1988, str. 6.

Napovedani prispevek Lutza Röhrichta sva prihranila za konec serije. Röllekejev prispevek se namreč neposredno navezuje na tri prevode v reviji *Otrok in knjiga*, saj so v njem opisane prav tiste podrobnosti, na katere se še zlasti opirajo sodobne interpretacije.

zgodovino besedila pred Grimmoma, poiskati obliko, v kateri sta pravljico brata Grimm prejela ali slišala; morali bi dokumentirati spremembe (zaradi nespornostov, zaradi stilističnih izboljšav, motivne harmonizacije, ozaljšanja ali skrajšanja, predvsem številnih kontaminacij), in spremembe interpretirati — in to ne samo za prvi natis iz let 1812/15, temveč za vseh sedemnajst natisov<sup>A</sup> knjige pravljič (v veliki in mali različici<sup>B</sup>) — seveda z upoštevanjem rokopisnega gradiva v obliki vpisanih zabeležk ali sprememb besedila.

Dokler smo še brez takega izčrpnega prikaza, morajo vse pavšalne sodbe — nobena knjiga svetovne literature ni bila počaščena s toliko pohvalami in grajami kot ta — ostati začasne in bolj ali manj nedokazljive. Namreč, tudi v neposrednih pričevanjih ali izjavah bratov Grimm in njunih prinesnikov je komaj najti kakšno opozorilo, ki bi dovoljevalo takšne deduktivne sklepe. Brata Grimm sta izrabljena gradiva (tuje in lastne rokopise — naj so bili prepisi ali zapisi ustnih izvedb) skrbno uničila. Če se po naključju ne bi ohranil sveženj z zapisi pravljič, ki sta ga leta 1810 Grimma poslala Clemensu Brentanu, ker ga ta v svoji genialni malomarnosti nikoli ni vrnil, bi bile uganke še večje. V zvezi s historično-kritično in komentirano izdajo tega gradiva leta 1975 (Fondation Bodmer, Ženeva) se mi je posrečilo priti do prvih rezultatov, ki so lahko deloma korigirali

---

<sup>A</sup> V zvezi z Grimmovimi pravljičami se zaradi posebnosti zorenja (oziroma: prilagajanja tržišču bralcev) pojavljajo terminološke težave, ki so povezane z razlikovanjem *izdaje* in *natisa*.

V prevodu uporabljava za objave, ki sta jih pripravila brata Grimm, oznako *natis*. Spreminjanja in širjenje zbirke pravljič razumeva kot združitev značilnosti ljudskega izročila, ki jedro pripovedi prilagaja okoliščinam, in posebnosti knjižnega trga, ki lahko takšna prilagajanja izvede s pripravo drugačnih, spremenjenih knjig.

Z *izdajo* označujeva razlike med objavami, ki sta jih pripravila brata Grimm, in objavami, ki jih je uredil poznejši urednik, denimo Heinz Rölleke.

Primer: 2. natis pravljič iz leta 1819 je 1. izdaja; nova, kritična izdaja 2. natisa, ki je izšla leta 1982, pa je njegova 2. izdaja.

Pomembno je naslednje razlikovanje, ki je jedro Röllekejeve trditve, kako naj poteka *pravilno/primerno* branje Grimmovih pravljič:

1. izdaja 1. natisa, torej objava v letih 1812/15, je *editio princeps*.

7. natis (= 6. ponatis) je *Ausgabe letzter Hand*, torej zadnja izdaja, ki jo je Wilhelm Grimm pripravil za založbo in jo izrecno avtoriziral.

Primerjaj še *Dodatek* k prevodu v izbrano bibliografijo Heinza Röllekeja.

<sup>B</sup> Z *veliko izdajo* je mišljen 1. natis, torej *editio princeps*, in vse naslednje izdaje v 2 knjigah (načrt, da bi zbirka obsegala 3 knjige, je bil po letu 1815 opuščen).

V 1. natisu je objavljenih v 1. knjigi (1812) 70 pravljič in v 2. knjigi (1815) 85 pravljič.

Ker sta pri 2. natisu izšli obe knjigi s pravljičami hkrati, sta brata Grimm opustila ločeno štetje po knjigah — 2. natis vsebuje 161 pravljič in 9 otroških legend. S tem natisom se začne zbirka uveljavljati kot vzor za številne zbiralce po Evropi; ne postane pa še čtivo velikega števila bralcev.

Uspeh pri bralcih zagotovi zbirki Wilhelm Grimm s pripravo *male izdaje*, ki prvič izide leta 1825 in obsega 50 pravljič. Število se pri ponatisih ne spremeni, vendar zamenja Wilhelm Grimm nekaj besedil.

S 3. natisom *velike izdaje* je zbirki pravljič utrta pot med bralce — izide leta 1837 in obsega 168 pravljič in 9 otroških legend.

Zadnji, 7. natis *velike izdaje* izide leta 1857 in obsega 201 pravljič in 10 otroških legend.

*Mala izdaja* izide zadnjič v redakciji Wilhelma Grimma leta 1858, to je bil že 10. natis.

Posebnosti nastajanja in objavljanja zbirke pravljič sva poudarila tudi z razlikovanjem naslednjih oznak sodelujočih: *Erzähler* — pripovedovalec, *Vermittler* — posrednik, *Beiträger* — prinesnik, *Be-/Überarbeiter* — pre-/obdelovalec.

dotlej tradirane napake in nesporazume. Vendar moram zdaj in tu izrecno poudariti, da je to samo začetek, ne pa tudi konec zastavljanj ustreznih vprašanj in raziskovanj.

V referatu sem se omejil na temo *prinesniki* in na to, kako sta Grimma pridobivala in spreminjala besedila, in upam, da bom probleme lahko pojasnil z nekaj jedrnatimi primeri.

Znano je, da brata Grimm v objavljenih podatkih o izvoru posameznih pravljic nista navedla nobenih imen prinesnikov pravljic, temveč sta se omejila na nadvse približne podatke kot *ustno v Hessnu, iz okolice ob reki Maini, iz Westfalije* itd. S tem sta se obrnila k anonimnemu ljudskemu duhu, ki sta mu prisodila iznajdbo in tradiranje pravljic.

Naredila sta dve izjemi, ki sta zato toliko bolj omembe vredni. **Zunaj** podrobnih opomb k pravljicam (namreč v različnih predgovorih) naletimo na imeni *von Haxthausen* in *Dorothea Viehmann*. Westfalska plemiška družina von Haxthausen (h kateri moramo v tej zvezi šteti tudi sestri Droste-Hülshoff) je morala biti navedena, saj je bila tako rekoč filiala Grimmovske akcije zbiranja pravljic: od njih izvira skoraj tretjina celotnega korpusa besedil. Zbirali so v svojem okolju kot Grimm v Kasslu in pošiljali rezultate. Tega se moramo dotakniti pozneje še v drugi zvezi.

Dorothea Viehmann pa sta brata Grimm prepoznavno stilizirala v idealnotično pripovedovalko pravljic. Določila naj bi podobo, ki naj bi si jo bralec naredil o krogu prinesnikov — v dobrednem pomenu, kajti njen portret, narisal ga je Ludwig Emil Grimm, krasi od 2. natisa iz leta 1819 drugi zvezek pravljic. Kako je ta idealna prinesnica (od nje dejansko izvira trideset Grimmovih pravljic) predstavljena bralcu? Navajam dobredno iz predgovora iz leta 1815:

»Eno srečnih naključij pa je bilo poznanstvo s **kmetico** iz **vasi** Zwehrn v bližini Kassla, od katere sva prejela znaten del tu sporočenih, zato **pristno hessenskih** pravljic [...]. Ta žena, še krepka in **stara** ne kaj dosti čez petdeset let, se imenuje Viehmännin [...] in je verjetno bila v svoji mladosti lepa. Te stare sage ohranja trdno v **spominu** [...] jih pripoveduje preudarno, zanesljivo in nadvse živo [...], tako da ji lahko z nekaj vaje slediš z **zapisovanjem**. **Marsikaj** je tako **dobredno ohranjeno** in resničnost tega ne more biti spregledana.«

Navedeni odlomek je bil v predgovoru k 2. natisu iz leta 1819 drobno, vendar značilno spremenjen: opozorilo na *pristno hessenske pravljice* je izpadlo brez namočenja.

Iztočnice *kmetica* iz *vasi*, *stara* itd. so ostale nespremenjene. Za brata Grimm so bile bistvene v predstavitvi te prinesnice in do danes so **[te iztočnice]** določale občo in celo znanstveno predstavo o nastanku Grimmove zbirke. Na misel nam pridejo stare, preproste ženske z dežele, ki imajo v spominu takšne zgodbe, posredovane z izročilom iz generacije v generacijo od davnih časov naprej. Najraje si predstavljamo analfabete, ki jih še ni skvaril noben dih literarne izobrazbe niti ustrezni sadovi branja. Če so ti ljudje še povrh vsega zmeraj živeli na

istem mestu, tedaj je garancija za nepopačeno, neizumetničeno pripovedovanje še večja.

Kakšna pa so dejstva? Gospa Viehmann je bila žena krojača; ni bila tako stara, kot si običajno predstavljamo pravljичno staro mamo; znala je občevati z ljudmi — slednjič je dvakrat na teden odhajala v Kassel, da bi tam svojim strankam prodala produkte svojega vaškega vrta — tudi bratoma Grimm, ki v svoji pregovorni zadržanosti nikoli nista šla sama k pripovedovalcem pravljič, temveč sta zmeraj čakala, da so oni prišli k njima ali so jima bili poslani. Tako tudi Viehmannova. Kdo jo je poslal? Družina francoskega pridigarja Ramusa iz Kassla, s katero je bila v tesnem stiku. Zakaj? Bila je iz rodu hugenotskih priseljencev, rojena Pierson (na kar je bilo ob lepem nemškem imenu *Viehmann* [živinorejec] povsem pozabljeno) in od mladih nog je govorila francosko. S tem postane jasno dvoje:

1. Vplive francoskih zbirk pravljič (Perraultove, d'Aulnoyeve, Bibliothèque bleue itd.), okrog katerih je bilo toliko ugibanj, na repertoar Viehmannove lahko zdaj lepo razložimo z njenim izvorom. Z ustno družinsko tradicijo ali iz francoskih knjig, ki jih je imela družina, je Viehmann-Piersonova prejela del svojega pravljичnega zaklada.
2. Tiho eliminiranje opozorila na domnevno *pristno hessenski* karakter njenih pravljič lahko razložimo samo tako, da sta brata Grimm medtem prepoznala kontekste ali jih nista mogla več javno ignorirati. Teh kontekstov nista nikjer pojasnila, temveč zamolčala — neposredno napačnih izjav v zvezi s to, za njiju občutljivo temo pa nista naredila (tema je bila občutljiva zaradi nacionalnih intenc zbirke in zato, ker naj bi domnevno dokazovala *pristni pranemški mit*). Enak jezik govori naslovna stran. V nasprotju z vsemi enako naravnanimi podvigi iz tega časa (*Stare nemške pesmi — Dečkov čudežni rog, Nemške ljudske knjige, Nemške sage, Nemška gramatika, Nemška mitologija* itd.) manjka v naslovu zbirke pravljič, zgovorno, beseda *nemške*. Grimma sta se zavedala internacionalnosti te zvrsti in slednjič tudi svojih prinesnikov. Tudi tu lahko ugotovimo zamolčanost, ne pa tudi napačen prikaz.

Vrnimo se k Viehmannovi. Če so sprva mnogi bili pripravljeni — skupaj z Grimmoma ali tudi: proti Grimmoma — razumeti njen repertoar za brezpogojno prahessenski ali vsaj pranemški, so po tem odkritju mnogi v običajni nemški radikalnosti zapadli v drugo skrajnost: Odslej so veljala in veljajo (po novem predvsem v krogih ameriških germanistov) **vs**a besedila Viehmannove za francoska, kar je seveda čista neumnost. Dejansko je v tretjini njenega repertoarja opazen (ne)posreden francoski vpliv — ostali dve tretjini si je najbrž v svoji mladosti kot radovedna gostilničarjeva hčerka prisvojila v gostilni *Knallhütte* iz kratkočasnega vozarjev, ki so se tam ustavljali, in služnostnega osebja. Zgovorno je, da pri njej prevladujejo zgodbe z burkastim, robatim karakterjem s skoraj izključno moškimi pravljичnimi junaki. En passant še pripomba, da se v celotnem repertoarju Viehmannove ne pojavi niti ena čarovnica ali čarovnij vešča ženska, ki sicer naseljujejo več kot polovico Grimmovih besedil — tu je treba raziskovati naprej, tu moramo opraviti še nešteto opazovanj in priti do rezultatov.

Ko *pristno hessenske* aure Viehmannove ni bilo več mogoče ohranjati oziroma je začela bledeti, so se v krogih, ki vsekakor hočejo pravljice partout zvesti na *neizumetničene* prinesnike, domislili druge figure s skrivnostnim imenom *Alte Marie*. Njej je Herman Grimm 1890 sploh pripisal najpomembnejše Grimmove pravljič. In ta starka je zdaj resnično neizumetničena, zadrto hessenska varuška kot iz pravljичne knjige. V kasselski apoteki družine Wild je vodila gospodinj-

ske posle — Grimma sta bivala v sosednji hiši. Vanjo so verjeli toliko bolj trdno in ji pripisali povrh vsega še precejšen repertoar mladih sester Wild, ki sta bili prinesnici pravljic od samega začetka.

Njen rod je v smislu nemške tradicije pravljic bleščeč; sploh ni znala francoško, zmeraj je živela na območju Kassla.

Pravzaprav bi se morali že prej vprašati, zakaj pa brata Grimm nista ustrezno izpostavila te, dosti manj *sumljive* pripovedovalke pravljic, in tudi, zakaj Grimma nista niti enkrat v tej zvezi omenila tega čudovitega primerka domačega poznavanja pravljic. Odgovor je pretresljivo preprost: ker ni prispevala niti ene pravljice.

Herman Grimm je preprosto *Alte Marie* postavil iz predsodka in zaradi dejanskega nepoznavanja na mesto mlade — in še nadvse ljubke — Marie. Ne gre za Marie Clar, rojeno okrog leta 1747 v bližini Kassla, temveč za Marie Hassenpflug, rojeno 1788, po rodu iz hugenotske družine z imenom Droume iz Dauphiné. Zadnji člen v zaporedju dokazov je prispeval njen brat, poznejši hessenski minister Ludwig Hassenpflug v svoji (še nenatisnjeni) avtobiografiji:

»Nekako leta 1808 sem doživel zaradi stikov svoje najstarejše sestre Marie [...] s hčerami Engelhard velik preobrat dotlej običajnih nazorov v hiši staršev. Marie je presegala običajni življenjski krog z usmerjenostjo svojega duha in pri Engelhardih spoznala Jakoba Grimma in njegovega brata Wilhelma [...]. Moja sestra je prišla s to zvezo v povsem drugačen duhovni zrak; literatura i. poezija, zanimanje za Goetheja i. vsa duhovna gibanja, še zlasti za pravljice i. staronemško poezijo so postali predmeti domačega kratkočasnja i. se dotaknili tako moje druge, pred kratkim umrle sestre i. tudi mene 15let. mladeniča [...]. Medtem so doslej še občasni stiki moje sestre Marie postali krožek i. pripadali so mu razen sester Engelhard, mojih sester Marie i. Johanne tudi še sestra bratov Grimm Lotte i. zaradi izoliranega položaja bratov Grimm je nanese, da smo se zmeraj dobivali pri Grimmih v njunem stanovanju v Marktstrasse ob apoteki Wildovih i. tam preživeli nadvse vedre večere.«

Gotovo so naše najljubše predstave različne. Eni si raje imaginirajo brezzobno, duševno skromno staro mamico kot prvo pripovedovalko *Trmuljčice*, drugim osemnajstletna duhovita in lepa napol Francozinja ni neprijetna: Dejstev pa to ne spremeni... Dobesedno ujemanje številnih delov pravljic, ki jih je Marie Hassenpflug pripovedovala bratoma Grimm (predvsem *Rdeče kapice*, *Trmuljčice*, *Obutega mačka*), s Perraultom ob tem odkritju ni več nejasno, temveč skoraj samoumevno. Visoko izobražena in premožna družina Hassenpflugovih je živela povsem v francoski kulturi in literaturi in iz nje. Toda tudi tu moramo svariti pred preveč hitrimi in popačujočimi sklepanji, kakor jih je nedavno napravil profesor Ellis v svoji ne preveč tehtni knjigi *One Fairy Story too Many*:<sup>1</sup> celoten repertoar sester Hassenpflug (kajti razen Marie, ki je doslej nismo poznali, sta bili prinesnici še Jeannette in Amalie) naj bi bil črpan iz Perraulta. To pa bi bilo preveč pravljjično: iz dvanajstih Perraultovih besedil bi jih nastalo štirideset. Ne, tudi tu je podobno kot pri Viehmannovi: v repertoarju sester Hassenpflug imamo

<sup>1</sup> John M. Ellis, *One Fairy Story too Many. The Brothers Grimm and Their Tales*. Chicago, London 1983; prim. mojo oceno v: *Fabula* 25, 1984, str. 330—332.

pravljice, ki se jih spominjajo iz otroštva, preživetega v kraju Hanau ob reki Maini — in te so v veliki meri zaznamovane s francoskim vplivom —, in imamo take, ki so jih spoznale šele po preselitvi v Kassel — in te so zavezane nemški pripovedni tradiciji. Sicer pa sta brata Grimm to skrbno razlikovala, znova, ne da bi to neposredno povedala: prve sta klasificirala kot izvirajoče *iz okolice reke Maine*, druge kot *iz Hessna*.

Z natančnejšo karakterizacijo Dorothee Viehmann-Pierson na eni, z dejansko pomladitvijo navidezno *Alte Marie* na drugi strani dobi jedro neposrednih prinesnikov bratov Grimm enotne obrise (kot tudi zbirka sag, s katero sta hkrati začela, vendar jo šele pozneje dokončala): skoraj brez izjem gre za ljudi iz (premožnega) meščanstva: gre — z izjemo Viehmannove — za same zelo mlade dame (stare petnajst do dvajset let), vse izvrstno obvladajo francoski jezik ali so celo po rodu iz Francije (družina Wild iz Švice). S tem postane razločljiva in razumljiva internacionalna *pomešanost* Grimmovih besedil. Tega fenomena bi morali biti veseli, kot je bil že Wilhelm Grimm sam, ko je leta 1811 pisal:

»in zdi se, da postaja vedno bolj jasno, kako so ljudstva učinkovala drugo na drugo, kaj so si med seboj sporočala [. . .]. Če smo to povsem spoznali, potem si smemo drzniti, da sledimo niti, ki jo je spredla stara fabula in [. . .] potegnili okrog sveta. Kako bi sicer bilo mogoče dojeti življenje poezije, njeno nastajanje in rast, ne da bi raziskovali njeno potovanje med ljudstvi?«<sup>2</sup>

Zdaj še beseda o socialni slojevitosti. Zaradi dejstva, da so bili *pripovedovalci letzter Hand*, ki jim morata biti brata Grimm hvaležna za posamezne pravljice, skoraj brez izjeme premožni meščanski in plemiški ljudje, nikakor ni treba sklepati, da so bile pravljice tradirane (samo) v teh krogih, da ničesar niti vsebinsko niti glede načina trdiranja ne bi povedale o *preprostem ljudstvu*. Kajti: v vseh dokazljivih primerih so elokventni pripovedovalci, po katerih sta zapisovala brata Grimm, črpali, če ne iz knjig, pa iz tradicije najbolj preprostih ljudi: slov, kmetov, pastirjev, vozarjev. In to je gotovo **tisti** sloj, iz katerega so bile te zgodbe povzete in pripovedovane naprej. Samo da moramo po najnovejših spoznanjih o nastanku Grimmove zbirke upoštevati proces večkratnega filtriranja, skozi katerega je šlo besedilo pravljic, in računati z njim.

1. Brata Grimm so od vsega začetka zanimala, na pobudo Clemensa Brentana in vzorčnih besedil Philippa Otta Rungeja, — in nenehno — samo dobro pripovedovana, umetniško navdihujoča besedila brez opolzlosti, blasfemij ali neposredne socialne kritike. Nujno sta morala naleteti na elokventne, izobražene prinesnice, seznanjene z umetniško francosko tradicijo pravljic.
2. Ti prinesniki so Grimmoma prenesli samo takšna besedila, ki so jih po njunih kriterijih imeli za primerna.
3. Sli, vozniki itd., ki so zaupali besedila Grimmovim prinesnikom, so se pred svojo gospodo skrbno izogibali opolzkim, blasfemičnim in razredno bojevitim besedilom.

<sup>2</sup> Wilhelm Grimm, *Altdänische Heldenlieder*. Heidelberg 1811, str. V.

S tem je povedano naslednje: po samocenzuri pravih pripovedovalcev sta sledila izbor in lahna predelava, ki so jo opravili prinesniki (zlasti jo lahko dokažemo v westfalskih besedilih, ki so jih posredovali Haxthausni), sledil je ponoven izbor in ponekod temeljita predelava, kar sta opravila brata Grimm. Nato so bila taka besedila deloma objavljena, da bi bila nato od natisa do natisa znova bolj ali manj močno spremenjena.

Velika skupina raziskovalcev pravljic, ki se opira na dobesečno zvestobo Grimmovega izročila, je v tem oziru znova zamudila potegniti ex silentio — ali bolje: ex negativo — prave sklepe iz pravkar navedenega Grimmovega predgovora: izrecen namig, da sta po Viehmannovi deloma dobesečno zapisovala, jasno pove, da sicer nista tako ravnala.

Če si ogledamo Grimmove podatke o izvoru pri petih poljubno izbranih pravljicah:

št. 11 *Bratec in sestra*

»po dveh pripovedih iz okolice reke Maine«;

št. 12 *Motovilka*

»po Schulzu [...] razvlečeno«;

št. 14 *Tri predice*

»po pripovedi iz kneževine Corvey, vendar je iz neke hessenske ohranjeno [...]«;

št. 15 *Janko in Metka*

»po različnih pripovedih iz Hessna«;

št. 16 *Trije kačji listi*

»po dveh pripovedih«,

tedaj vidimo, koliko obdelav je bilo opravljenih in kako obsežne so bile. Tega raziskovanje Grimmov in pravljic še zdaleč ni vzelo dovolj resno, še zdaleč ni upoštevalo dovolj natančno.

Če se hočemo slojem nekega Grimmovega besedila približati, ne smemo začeti kot doslej s teorijami o nastanku besedila in hipotetičnimi prvotnimi različicami, temveč moramo nasprotno začeti z zadnjim nosilcem besedila (Grimmovo *Ausgabe letzter Hand*), in tu poskusiti odstraniti sloj za slojem — potem lahko upamo, da bomo mogli nekako izluščiti jedro, okrog katerega so bile opravljene tako številne spremembe.

Tako se pokaže na primer, da je uvodni motiv v znameniti pravljici o Janku in Metki o *draginji*, ki je prišla v deželo, dodatek Wilhelma Grimma v 5. natisu iz leta 1843. Če interpreti ta motiv uporabijo za izhodišče svoje interpretacije in vidijo v njem ohranjena socialnogodovinska stanja in probleme iz najstarejših časov, so brez dvoma na slepi poti. Ali če na primer Eugen Drewermann v *Snežici in Rožici* (prvič sprejeta v Grimmovo zbirko leta 1837) vidi shranjene in tradirane arhaične modrosti, preprosto spregleda, da gre za umetno pravljico, katere jedro je pesniško oblikovala Karoline Stahl leta 1818, končno podobo pa Wilhelm Grimm okrog leta 1826.<sup>3</sup>

Vendar ne gre samo za takšne tehtne spremembe besedil (ki jih je več, kot si bralec predstavlja). 1850 je Wilhelm Grimm enkrat izjemoma povedal podrobnost o svoji metodi, ne da bi raziskovalci Grimmov to doslej upoštevali:

<sup>3</sup> Prim. Eugen Drewermann, *Schneeweisschen und Rosenrot*. Freiburg i. Br. 1983. — Drewermann se sklicuje, zgovorno (str. 4), na Grimmovo besedilo »iz leta 1819«, ki ga ni.

»Tudi šesta izdaja [pravljic . . .] je v posameznostih izboljšana ali izpopolnjena. Nenehno sem se trudil, da bi vnesel ljudske pregovore in samo-svoja rekla, ki jim zmeraj prisluhnem.«<sup>4</sup>

Že z bežno primerjavo Grimmovih poznejših različic pravljic z zgodnejšimi nam pade v naročje na ducate dokazov — mest v besedilih, za katera lahko izjemoma s polno gotovostjo rečemo, da jih je v besedilo vnesel Wilhelm Grimm in ne prinesniki:

- »Aller guten Dinge sind drei« [Vse dobre reči so tri];
- »Wer A sagt, muss auch B sagen« [Če si rekel A, reci tudi B];
- »Ich will Gnade für Recht ergehen lassen« [Milost bo moja pravica];
- »die Not macht Beine« [v stiski postanemo iznajdljivi];
- »wo Fuchs und Hase sich gute Nacht sagen« [kjer si lisica in zajec voščita lahko noč = nikjer];
- »durch Schaden wirst du klug werden« [škoda modri = škoda uči človeka];
- »Frisch gewagt ist halb gewonnen« [približno: Veselo na delo, da uspeh bo imelo, po Horacu, Epistulae I, 2, 40].

Tu sta enkrat filolog in torej tudi interpret na trdnih tleh. Na tem terenu je treba narediti izmero in ga prehoditi: tedaj bomo lahko žal še zmeraj skromnim novim rezultatom o Grimmovih *Otroških in hišnih pravljicah* dodali še številne in gotovo zelo odločilne.

Ne sme nas biti strah, da se bomo preveč približali čaru te knjige; ničesar ne bomo izgubili, samo neutemeljene in zastirajoče mite ali nekaj šovinističnih poudarkov. Pridobili pa vpogled v fenomen, ki nas prevzame in je poln odtenkov: pri katerih predpostavkah in okoliščinah je ta knjiga lahko postala, kar je vse do danes — najbolj prevajana, največkrat natisnjena in najbolj znana knjiga v nemškem jeziku vseh časov. In: »Vse, kar človek natančno opazuje, je čudežno« — pravi Jacob Grimm<sup>5</sup> in pravim tudi jaz.

Prevedla Igor Kramberger in Snežana Štabi  
september 1988

### Izbrana bibliografija Heinza Röllekeja

#### A. UREDNIŠKO DELO

##### I. Objave *Otroških in hišnih pravljic* bratov Grimm

1. *Die älteste Märchensammlung der Brüder Grimm*. Synopse der handschriftlichen Urfassung von 1810 und der Erstdrucke von 1812. Uredil in s komentarjem opremil H. R. Cologny—Genève, Fondation Martin Bodmer 1975. (Bibliotheca Bodmeriana. Texte I)

<sup>4</sup> Wilhelm Grimm, Predgovor k 6. natisu OHP; prim. Brüder Grimm, *Kinder- und Hausmärchen*. Uredil Heinz Rölleke. Stuttgart 1980, 1. zv., str. 27.

<sup>5</sup> Jacob Grimm v pismu družini von Haxthausen z datumom 10. september 1822 (*Freundesbriefe von Wilhelm und Jacob Grimm*. Uredil Alexander Reifferscheid. Heilbronn 1878, str. 88).

2. *Kinder- und Hausmärchen*. Gesammelt durch die Brüder Grimm. Povečani ponatis 1. natisa v dveh knjigah iz let 1812 in 1815 po osebnem izvodu v Muzeju bratov Grimm v Kasslu z vsemi rokopisnimi korekturami in pripisi bratov Grimm in z dodatnim zvezkom: transkripcije in komentarji, pripravil H. R. v sodelovanju z Ulrike Marquardt. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1986.

3. Brüder Grimm, *Kinder- und Hausmärchen*. 2 knjigi. Po drugem razširjenem in izboljšanem natisu iz leta 1819, tekstnokritično pregledano in opremljeno z biografijo Grimovih pravljič. Uredil H. R.

Köln: Eugen Diederichs Verlag 1982, <sup>2</sup>1984. (Die Märchen der Weltliteratur)

4. *Kinder- und Hausmärchen gesammelt durch die Brüder Grimm*. Popolna izdaja na podlagi tretjega natisa (1837). Uredil H. R. Vsebuje še vse opuščene pravljičice iz prejšnjih natisov in vse dodane iz naslednjih, razen tega knjigo znanstvenih opomb, ki sta jo brata Grimm objavila leta 1822 kot dopolnilo 2. natisa.

Frankfurt/M: Deutscher Klassiker Verlag 1985. (Bibliothek deutscher Klassiker 5)

5. *Unbekannte Märchen von Wilhelm und Jacob Grimm*. Uredil H. R. Enajst pravljič, ki jih brata Grimm nista uvrstila v OHP, temveč objavila drugje.

Köln (München): Eugen Diederichs Verlag 1987.

6. *Märchen aus dem Nachlass der Brüder Grimm*. Uredil in komentiral H. R. Vsebuje 48 pravljič iz zapuščine bratov Grimm. Večino besedil so prinesniki poslali, ko so imeli prve natis kot vzorec že pred seboj. Zato med rokopisom, ki je objavljen pod točko 1, in temi pravljičami ni neposredne zveze.

Bonn: Bouvier Verlag Herbet Grundmann 1977, 3. dopolnjeni in izboljšani natis 1983. (Wuppertaler Schriftenreihe Literatur 6)

7. Brüder Grimm, *Kinder- und Hausmärchen. Ausgabe letzter Hand*. Z originalnimi opombami bratov Grimm (faksimiliran ponatis 2. natisa opomb iz leta 1856) in z vsemi pravljičami iz prejšnjih natisov, ki so bile pozneje opuščene. Vsebuje seznam prinesnikov in posrednikov in podatke o izvoru.

Stuttgart (Ditzingen): Philipp Reclam jun. 1980, <sup>2</sup>1982, 3. knjiga <sup>2</sup>1983 (pregledana in dopolnjena). (Universal—Bibliothek 3191—3193)

8. *Kinder- und Hausmärchen gesammelt durch die Brüder Grimm. Kleine Ausgabe von 1858*. Z ilustracijami Ludwiga Pietscha in spremno besedo H. R.

Frankfurt/M: Insel Verlag 1985. (insel taschenbuch 842)

## II. Objave drugih del

9. *Des Knaben Wunderhorn*. I.—III. del. V: Clemens Brentano, *Sämtliche Werke und Briefe*. Historisch-kritische Ausgabe. Veranstaltet vom Freien Deutschen Hochstift. Zvezki 6—8 vsebujejo besedilo, zvezki 9,1—9,3 variante in pojasnila. Obseg besedila: 1373 strani, obseg komentarja: 2461 strani. Uredil H. R.

Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer 1975—1978.

10. *Des Knaben Wunderhorn. Alte deutsche Lieder*. Zbrala Achim von Arnim in Clemens Brentano. Kritična celovita izdaja. Uredil in komentiral H. R. Narejena na podlagi historično-kritične izdaje (glej točko 9.), vsebuje vse pesmi in povzetek znanstvenega aparata. Obseg besedila: 1154 strani, obseg komentarja: 584 strani.

Stuttgart (Ditzingen): Philipp Reclam jun. 1987. (Universal—Bibliothek 1250—1252)

Zbirka starih nemških pesmi *Dečkov čudežni rog* je v tesni zvezi s pravljičami bratov Grimm. Clemens Brentano je nameraval po objavi poetično predelanih pesmi izdati še knjigo s poetično obdelanimi pravljičami. Brata Grimm sta prvotno izpisovala iz knjig pravljič, ki naj bi jih Clemens Brentano predelal. Ko iz tega projekta ni bilo nič, sta se brata Grimm odločila za samostojno objavo. V tej zvezi moramo tudi razumeti spreminjanja zbirke od natisa do natisa.

11. *Westfälische Sagen*. Zbral in uredil H. R.  
Köln (München): Eugen Diederichs Verlag 1981 (ponatis: Frankfurt/M 1986).

Primerjaj v prispevku komentar o predelavah, ki jih je opravila družina von Haxthausen.

12. Johann Georg Veriphantor alias: *Betrogener Frontalbo*. Nov natis doslej skoraj neznanega romana iz poznega 17. stoletja s seznamom tiskarskih napak in razloženih besed in s spremno besedo uredil H. R.

Bonn: Bouvier Verlag Herbert Grundmann 1985.

13. *Der unbekannte Bruder Grimm*. Sagen von Ferdinand Philipp Grimm. Prvič izdala Gerd Hoffman in H. R.

Düsseldorf/Köln: Eugen Diederichs Verlag 1979.

## B. ZNANSTVENE OBJAVE

14. *Nebeninschriften*. Brüder Grimm — Arnim und Brentano — Droste-Hülshoff. Literar-  
narnozgodovinske študije.

Bonn: Bouvier Verlag Herbert Grundmann 1980. (Wuppertaler Schriftenreihe Literatur 16)

15. *Wo das Wünschen noch geholfen hat*. Zbrani prispevki o *Otroških in hišnih pravljicah* bratov Grimm.

Bonn: Bouvier Verlag Herbert Grundmann 1985.

16. *Die Märchen der Brüder Grimm*. Napisal H. R.

München + Zürich: Artemis & Winkler 1985 (2., pregledana izdaja 1986).

17. *Redensarten des Volks, auf die ich immer horche*. Pregovor v *Otroških in hišnih pravljicah* bratov Grimm. Uredil H. R. v sodelovanju z Lotharjem Bluhmom.

Bern: Peter Lang AG 1988. (Sprichwörterforschung 11)

Naslov je vzet iz predgovora k 6. natisu, v prispevku je tako preveden: »ljudske pogo-  
vore in samosvoja rekla, ki jim zmeraj prisluhnem«.

## Zusammenfassung

### DIE »KINDER- UND HAUSMÄRCHEN« DER BRÜDER GRIMM IN NEUER SICHT

Der Verfasser erörtert zwei Themen: wer waren die Beiträger der Märchen für die Grimm-Sammlung und wie haben die Brüder Grimm den veröffentlichten Text gewonnen und verändert.

Er macht auf die vielschichtige Herkunft der Beiträgerinnen der ersten Stunde und die Verschränkung der französischen und deutschen Einflüsse in ihren Erzählungen aufmerksam und räumt mit einigen lang tradierten Klischees auf.

Ausserdem zeigt er noch, wie man die wissenschaftlichen Anmerkungen der Brüder Grimm lesen soll: sie haben keine falschen Angaben mitgeteilt, jedoch manche, Ihnen heikel erscheinende, verschwiegen.

Damit zeigt er, wo die Erforschung der Grimm-Märchen ihre Arbeit fruchtbar ansetzen könnte.

Povzetek v nemščini Igor Kramberger in Snežana Štabi